

Јелена Тодоровић Васић
Филолошко-уметнички факултет
Универзитет у Крагујевцу

Есхилови драмски принципи у трагедији *Оковани Прометеј*

Апстракт. У раду се бавимо Есхиловим драмским принципима у трагедији *Оковани Прометеј* тумачећи поменути трагедију. Први део рада је усмерен на специфичност односа према миту и представљању богова, док се у другом делу бавимо формирањем трагичких карактера, ћутањем и односом Прометејеве грешке и казне. Поменути приступом настојаћемо трагедију *Оковани Прометеј* поставити у саоднос са Аристотеловим принципима трагичног чиме се треба истаћи посебност Есхиловог дискурса.

Кључне речи: антика, трагедија, Есхил, мит, Прометеј, човек.

Увод

Предмет истраживања су драмски принципи и карактеристике Есхиловог стваралаштва у првој трагедији *Оковани Прометеј*, од некадашње трилогије, са напоменом да су друге две, *Ослобођени Прометеј* и *Прометеј ватроноша* сачуване само у виду фрагмената. Тежићемо разоткривању Есхиловог односа према миту и митској основи трагедије. Анализом митског карактера човекољупца Прометеја настојаћемо објаснити односе међу боговима и између богова и људи. Проговарајући о смени генерација богова истаћи ћемо кључне сегменте митске приче који ће условљавати развој потоњих агона. Ишчитавањем трагедије тежићемо издвајању сегмената дискурса који потврђују теоријски утврђене особине Есхиловог стваралаштва. Циљ рада је детаљна анализа дискурса приликом које ће бити утврђени Есхилови песнички поступци, однос према митским принципима и процес развоја и формирања карактера Прометеја.

Основа Есхилових трагедија је митска, што не представља вид одступања у односу на Софокла и Еурипида, као ни његов однос према миту. Митски карактери које конституише су зависни од приче из које

произилазе, али су и представљени кроз одређене песничке форме које су својствене Есихлу, какво је нпр. ћутање. Ово специфично средство изражавања не ремети митску структуру карактера нити деградира Аристотелове захтеве при формирању лица трагедије. За разлику од наведеног, у сумњу се може довести Есихово поштовање јединства места, времена и радње које је Аристотел успоставио. Његове трагедије поштују јединство радње, а често и јединство места, мада се јединство времена често занемарује. У трагедији *Оковани Прометеј* у којој су лица бесмртници време и не може имати важност, па је самим тим и занемарљиво да ли се Прометеја драма одвија од изласка до заласка сунца. Јасно је да у Есиховом Окованом Прометеју постоје два различита времена, једно је историјско и оно је свакако праволинијско, док је друго митско и циклично (Кот 1974, 16). Праволинијско време је оно које прати радњу и подразумева хронолошко низање догађаја од оживљавања до коначне Прометејеве пропасти у подземни свет. Митско време је оно које примарно дефинишу богиње судбине, затим Зевс и коначно сам бунтовник говорећи о будућим судбинским сусретима који су унапред одређени и који ће условити даљи ток времена. Они који дефинишу митско време су у узрочно-последичном односу у смислу да Зевс не може побећи од сопствене судбине која је унапред одређена („Од судбине ни он утећи не може“ (Есхил 1974, 47)), а представљају је „Три Судиље и, уз њих, Срде памтиље“ (Есхил 1974, 47), као што ни Прометеј не може избећи Зевсову срцбу изазвану противљењем.

Однос према миту

Иако су трагичке радње код Есихла најчешће једноставне, без много испреплетаних догађаја, већ се инсистира на једном средишњем, врло често одабира пресудне историјске периоде или кључне сукобе који су и одраз различитих убеђења. Свакако да је најважнији сегмент његових трагедија мит тј. прича, а Аристотел под причом подразумева „састав догађаја“ (Аристотел 1966, 16), што значи низ радњи које формирају структуру трагедије. У *Окованом Прометеју* нема стабилне радње, развојни ток догађаја се огледа у долажењу и одлажењу ликова, при чему се Прометеј не помера (Лески 1995, 118). Најчешће Есихове главне драмске личности имају непомирљивог противника и њихов сукоб надраста агон у аристотеловском смислу. Причу коју Аристотел сматра најважнијим сегментом трагедије Есхил формира на миту, са напоменом да бира једну од верзија мита или део читавог мита који ће користити. Значајно је да и поред селекције коју врши Есхил не мења сам мит

зарад настанка трагедије (Тодоровић 2017, 251), тако чини и са митом о Прометеју. Његова трагедија отпочиње након Прометејеве крађе ватре, нема помена о деоби жртвеног говечета, ни о Пандори. О делу мита који се користи говори се већ на самом почетку трагедије, када Власт уводи у радњу:

Јер понос твој, свестваралачког огња сјај,
он украде и смртном створу дарова;
тај грех он мора откајат бозима,
власт Дивову да поштовати научи,
а с људима да своје везе прекине.
(Есхил 1974, 27)

Исти сегмент мита ће навести и сам Прометеј у другој појави:

[...] Људ'ма дадох дар,
и зато јадника јарам овај подносим.
У нертек-штапу извор огња уграбих,
ти искру, која људ'ма учитељица
вештине сваке поста – благо велико.
(Есхил 1974, 32)

Коначно при самом крају трагедије Хермес као Зевсов гласник потврђује поменућу верзију: „[...] што згреши богу јер смртном створу поможе / ја теби, крадиватро, ево говорим.“ (Есхил 1974, 65) Наведеном апострофом Прометеј се именује „крадиватро“ чиме начињена теомахија постаје основни конституент лица, мада истовремено представља коначни осврт на митску причу која је у основи трагедије.

Мотив Прометејеве крађе ватре је занемарен (Лески 1995, 120) у односу на добротинства које је Прометеј посветио људима и на пренаглашену Прометејеву љубав према човечанству. О својој наклоности људском роду вишеструко проговара сам Прометеј:

[...] ал јадних људи уопште се не сети,
но цео род им хтеде искоренити,
па потом друго ново племе створити.
Тек ја ти прегнух, ја ти људе избавих
да уништени у мрак Хадов не дођу.
(Есхил 1974, 37)

Читав трећи чин је навођење Прометејевих заслуга за човечанство, при чему бива јасно да је он тај који је омогућио рационално бивствовање:

Под земљом живљаху ко мрави живахни
завлачећи се у мрак тамних пећина.

[...]

Па онда број им нађох, знање најбоље,
и слова дадох им да знају писати,
и памћење, ту мајку свега умештва.

И стоку први ја у јарам ухватих

[...]

Бродару нико други него ја моропловку
саградих лађу с платненијем крилима.

(Есхил 1974, 45-46)

Прометејеви дарови подразумевају и лекове, прорицање, знања о богоугодним жртвама и употреби метала. Обухваћене су све сфере постојања или тачније они сегменти који човека уздижу изнад осталих живих бића и приближавају божанствима. Наведеним бива предочено да Прометеј представља побуњеника и у смислу уздицања људског рода, против чега су свакако богови. Прометејеву приврженост људима наводи и хор, као својеврсни резонер:

Јер од Дива страх те није,
самовољно, Прометеју,
браниш људе преко мере.

(Есхил 1974, 48)

Симболика ватре је ипак јако значајна у смислу начињеног преступа који је имплицитно узрок Прометејеве трагичности. Ватра коју људима даје Прометеј није Зевсова небеска ватра („она коју носи у руци, која не слаби и никад се не гаси, бесмртна ватра“) већ је рођена из семена и самом напоменом да је рођена бива речено и да умире (Вернан 2002, 47). Прометејевска ватра је „техничка ватра“, слична је људској природи да би живела мора да се храни, а може и да подивља па ју је немогуће обуздати (в. Исто 2002, 48). Не може се занемарити и чињеница да је Прометејева ватра онај тренутак који представља прелазак из природе у културу (Кот 1974, 21), чиме Прометеј постаје фигура која је одраз несавладиве људске тежње за напретком (Ђурић 1996, 274). Наведено јасно указује на чињеницу да прича о Прометеју бунтовнику јесте метафорична представа побуђивања људског размишљања као реализовања потребе за развојем и напретком.

Свет богова

Есхилове трагедије су формиране на строгим религијским убеђењима и догмама, у његовим трагедијама је све у служби богова и све је њихова воља. Сматра се изразитим представником митолошке епохе, што значи да је безгранично веровао у реално постојање богова и њихову несაгледиву моћ, као и човекову апсолутну зависност од воље богова (Црепајац 1974, 6). Самим тим у његовим трагедијама су митолошке и религијске теме обрађене са свим ужасима и демонстрацијама моћи божанстава. Код Есхила су богови лишени људских особина, представљени су идеализовано, мада је у *Окованом Прометеју* Зевс приказан као сурови тиранин (Лески 1995, 119). Приказивање Зевса као суровог и властољубивог бога се ништи са Есхиловом теологијом,¹ али је у поменутој трагедији вишеструко наглашено. Први који напомиње Зевсову суровост је Хефест на самом почетку трагедије: „Див је срца безмитног. / А строго влада сваки нови владалац.“ (Есхил 1974, 45) Затим Океан: „[...] и против бича не ритај се; видиш сам / да владар влада жесток и самосион“ (Есхил 1974, 40), да би Прометеј представио Зевсову власт кроз судбине титана Атланта и Тифона. Градационо распоређивање исказа о Зевсовој суровости је сврсисходно у смислу да се од Хефеста и Океана, који посматрају демонстарцију моћи на другом, долази до Прометеја који из позиције посматрача прелази у трпиоца. Промена перспективе је неопходна јер Прометеј треба да се оформи као бунтовник из објективних разлога, да би касније био перципиран као жртва тираније.

У Есхиловом *Окованом Прометеју* нема напомена о постојању „првобитног склада“ или „природног поретка“ ствари, што његову теогонију истовремено представља као историју аутократије врховног бога (Кот 1974, 12–13). Смена генерација богова не утиче на промену оваквог виђења, приликом смене генерације долази до одређених промена, али оне не нарушавају систем. Прометеј истиче своју улогу у претходној замени пантеона богова: „На моје речи мрачни бездан Тартаров / дубоко крије Крона, старца древнога, / са друговима његовим“ (Есхил 1974, 37). Јасно је да ће се поступак смене наставити, јер ће сваког сина узурпатора престола са тог истог престола смаћи син попут њега самога. Зевс је тиранин, а Прометеј бунтовник, али и жртва која мора да буде поднешена да би се испунило пророчанство. Иако постоји мноштво

¹ Због наведеног многи проучаваоци *Окованог Прометеја* и Есхиловог стваралаштва уопште постављају питање аутентичности трагедије.

напомена да ће Зевс бити свргнут са власти Прометеј није бунтовник који узурпира или жели престо, већ једноставно види и зна будућност². Ономогућено је постојање склада или система вредности који ће опстати, јер је представљен универзум оца и сина супарника и владара тиранина.

У трагедији о Прометеју учествује читав универзум, „богови, људи и стихије“ (Кот 1974, 9). Аристотел (1966, 36) због света у коме се одвија радња трагедије приповест о Прометеју сврстава у четврту врсту трагедија тзв. чудесну. Поменути универзум има вертикалну структуру, на врху су богови, а на дну је место прогонства и кажњавања (Исто). Не треба занемарити чињеницу да је на врху Зевс, син узурпатор и владар тиранин, а да је дијаметрално од њега Прометеј, његов савезник у свргавању Крона и вечити заштитник људског рода. Вертикални космос који подразумева место вечног живота, какав је Олимп и подземни свет или свет мртвих је представа *axis mundi* који се често у књижевности употребљава за графичко представљање света, посебно у религијском смислу. Требало би да се створи идилична слика света, до чега би и дошло да Прометеј својим „човекољубљем, самовољством и пркосним бунтовништвом“ није нарушио Зевсову хармонију (Ђурић 1996, 274). Намерно је речено Зевсову хармонију, јер иста подразумева аутократску власт врховног бога тиранина, што није хармонија у правом смислу.

Слика космоса какву даје Есхил је стереотипна представа религијских начела и моралних поука произашлих из односа врховног бога или принципа апсолутно исправног и његовог идејног противника или, из поменуте перспективе, принципа апсолутно погрешног и неприхватљивог. У *Окованом Прометеју* ниједна страна, ни Прометејева ни Зевсова, није страна апсолутно доброг, али није ни страна апсолутно лошег. Зевс је сурови тиранин, али и таштитник Олимпљана, док је Прометеј крадљивац ватре, али и добротинитељ људи, тако да опстаје апсолутна супротстављеност, али не и корелација добар-зао.

Лица

Лица трагедија су посебне личности, поред чињенице да су хероји или чак сами богови, посебност се огледа и у њиховим могућностима или у особинама које манифестују. Наведеним бива разјашњено зашто Есхил за лица своје трагедије бира Прометеја³, Хефеста и Хермеса. Сва

² Прометејево име (грч. Προμηθεύς) значи онај који предвиђа, гледа у будућност, који унапред мисли.

³ Прометеј је један од четири сина титана Јапета и Океаниде Климене (Речник грчке и римске митологије 1987, 362).

лица су митски карактер, јер њиховој појави претходи мит и смештени су у егзистенцијални простор богова, сви су у некој врсти сродства или су судбински повезани, али су сви и потчињени Зевсовој вољи. Хефест при окивању каже: „Ал крв и сродство јаку везу створише“ (Есхил 1974, 28), што истиче као један од разлога његовог оклевања. Сродство се првенствено односи на припадност бесмртицима, а не нужно на крвно сродство, мада су Хермес и Хефест Зевсови синови и полубраћа, а Прометеј и Хермес су полутитани. Зевс који је узрок читаве радње се не појављује на сцени, већ шаље изасланике (Власт, Силу, Хефеста и Хермеса), али је преко њих присутан. У *Окованом Прометеју* постоји често помињање врховног бога, али он увек дела преко посредника. То обожавање Зевса и представљање његове воље кроз нижа божанства, најчешће његову децу је карактеристично за Есхилово стваралаштво.

Хор има значајну улогу у Есхиловим трагедијама, првенствено изриче ставове самог трагичара, а затим представља филозофске и моралне идеје епохе (Црепајац 1974: 7). Аристотел захтева да песник треба хор да посматра као још једног глумца на сцени (Аристотел 1966, 37). Хор је често представљен као тумач одређених дешавања или је постављен у службу главном лицу или божјим захтевима. У трагедији *Оковани Прометеј* хор чине Океаниде које изричу истинитосне ставове, показујући неопходну ванредну храброст. Првенствено се мисли на однос према побуни против прокламованог поретка нових богова:

Не дао ми Див свевладар
никад памет бунтовничку
но да свагда бога волим
и говеда да му кољем
и приносим свете жртве
крај таласа неуморних
Океана, оца мога!
(Есхил 1974, 48)

Океаниде се наведеним исказом не одричу Прометеја, већ само на специфичан начин проговарају о несрећи која задеси бунтовнички карактер. Не могу се њихове речи схватити ни као критика, већ као објективно представљање стварности. Наведени исказ је један од најбољих примера изрицања великих истина човечанства кроз партиције хора.

Океаниде на специфичан начин проговарају и о положају жене:

Никад, никад, о Судиље,
не виделе мене као неву Дива
ил ма кога с неба бога.

[...]

Није страх ме брака према себи,
Јачи бози да не заволе ме,
Око њино не запало за ме!
(Есхил 1974, 62)

Покренуто питање положаја жене произилази из сусрета са Ијом, која је привукла пажњу врховног бога и на себе навукла Херин бес. Океаниде жале над судбином жене која доживи Ијину судбину, њихова тужбалица је реално размишљање о потчињености човека у односу на божанства. Молбе које упућују самим боговима су одраз људског очајања које је видно и у Ијином и у Прометејевом удесу.

Океаниде које поред лирских партиција прате Прометејеву судбину и саживљавају се са његовом патњом. Хор у трагедији *Оковани Прометеј* обитава између два становиштва, готово да је растрзан на две супротне стране. У појединим моментима не одобрава и не подржава Прометејеву гордост, његову непоколебљиву вољу и „опасну слободу говора“ (Падуано 2011, 40), а у другим сегментима тужи и плаче над његовом судбином.

Титан Прометеј је бунтовник, али и праведник, вечити човекољубац. До његовог страдања долази због начињене теомахије и то наспрам врховног бога Зевса (Ђурић 1962, 65). Прометеј се сматра најграндиознијим ликом трагедије, представља несавладиве тежње за напретком, чак и када због те тежње страда он у томе проналази задовољство⁴ (Ђурић 1996, 274). У његовим патњама је симболично представљено „страдање непокорне људске природе, која се не може помирити са амбисом што дели личну вољу од воље богова“ (Кохан 1971, 179). Како Фридман (2012, 46) наводи:

Прометеј је симбол човека у знању и вештини, својој улози поспешитеља људских потенцијала и оца људске науке. Он је симбол човека као бића на граници, онога који није свемогућ као Зевс, али познаје и види будућност. Он је човек који отима простор за себе од себичног стварања.

⁴ Повезује се са Гетеовим Фаустом, са напоменом да Фуст трага за истином и очајава због своје жеље, Гете ће филозофски разрешити своју драму тако што Фауст проналази коначно задовољство у залагању за човечанство, док Есхил прометејевско питање разрешава песнички (Ђурић 1962, 66).

Као архетип бунтовника Прометеј представља одрицање свега што Зевс представља, чак и деградацију његових жеља. На почетку трагедије при чину окивања он не жели да говори, и када му се обраћају он не проговара, јер у присуству Силе и Власти као основних конституената Зевсовог лика одбија да учествује. Овим поступком, иако бива окован не признаје врховног владара. Када проговори, Прометеј бира да се не повинује и не покори:

И неће ме речма очарати медним,
Ни устима слатким, и никад се нећу
Ни његових оштрих препасти претња
И оно му рећи док ме из љутог
Не избави гвожђа [...]
(Есхил 1974, 34)

Зарад непотчињавања Зевсу Прометеј прихвата своју даљу егзистенцију: „А ја ћу ову судбу да подносим“ (Есхил 1974, 42) што представља бунтовничко мирење са сопственом несрећом само да се не повинује, да не учини како се од њега захтева. Врхунац његовог бунтовништва је ниподаштавање Хермеса кога назива „божјом послутом“ (Есхил 1974, 65) и „дерлетом“ (Исто 1974, 67), али је и сам песнички поступак у кореспонденцији са непојављивањем Зевса на сцени и његовим проговарањем кроз изасланике. Наведеним се истиче да Прометеј неће учинити шта Зевс тражи. Његов пркос вишеструко истиче хор:

Ти пркосиш, под горком том
не савијаш се невољом,
а реч ти дрска сувише
(Есхил 1974, 34)

Да Хермо право збори, и ми мислимо,
Јер гони те да пркосити престанеш
(Есхил 1974, 68)

Поред хора, Прометејеву бунтовну природу истичу и Океан и Хермес:

ОКЕАН
А будеш ли овако оштрим речима
ти пркосио, брзо тебе чуће Див
[...]
И зато, мучениче, гнев утишај тај
па гледај да се мука тих ослободиш!
[...]

Ти миран буди и не хули сувише.
ХЕРМО
Ал оно и пре само таквим пркосом
Ти пристаде у луку ове невоље
(Есхил 1974, 65)

Прометејева побуна против Зевса није побуна против прокламованог поретка која за сврху може да има свргавање врховног бога, већ „побуна унутар поретка и у сагласности са њим“ (Фридман 2012, 45). Побуна је борба доњег или смртног света, света доњих, против горњих и бесмртног света (Кот 1974, 11). Сукоб светова је очигледан у лику самог Прометеја и његове распоућености која се истиче у припадности титанима, али и беспрекорној љубави према човеку. Прометеј је и трагичка фигура, јер његов бунт и његово убеђење да га Зевс неће убити треба да остану у складу са његовим незамисливим страдањем (Фридман 2012, 46).

Прометејевом лику бунтовника супродстављен је Хефест, који се на почетку трагедије појавује у својству оруђа Зевсове жеље. Он окива Прометеја колебајући се и премишљајући се, што Власт успева да уколотечи. Хефест је фигура сина слушаоца, онога који се противно својој вољи приклања Зевсовој и дела онако како Зевс захтева. Поменуто колебање ликова је карактеристично за Есхилове трагедије, са напоменом да постоји и лице у својству резонера које усмерава ка ономе што богови желе.⁵

Ћутање

Једна од примарних карактеристика Есхиловог стваралаштва је ћутање појединих ликова. Ћутање Лески (1995, 107) назива изражајним средством, што подразумева да мора бити делотворније од говора и мора преносити потпунију поруку (Тодоровић 2016, 253). Постоје различите манифестације ћутње у *Окованом Прометеју*, на самом почетку трагедије главно лице је присутно, али не проговара, мада не проговара ни Сила. Није неопходно да Сила проговори, довољно је што је њено присуство наведено у дидаскалијама, јер је у читавој првој појави очигледно деловање Зевсове силе, окивање је својеврсна демонстрација божанске силе и моћи. Онако како је Прометеј ћутањем објективизован, Сила је субјективизована, тако да је њено ћутање последица делања. У првој појави Прометеј је потпуно објективизован, наведено је обраћање

⁵ У *Орестији* колеба се Орест при чину матероубиства, али његов пријатељ Пилад иступа у функцији резонера и захтева да Орест учини оно што су богови од њега тражили.

њему, али он не одговара већ ћути. Иако је његово ћутање имплицитно наведено суштински је симболично немогућност проговарања приликом окивања, јер било који исказ не би могао да промени неминовну судбину. У другој појави Прометеј проговара, али је један од његових исказа: „Ал нити ћутати а нит не ћутати / не могу о злу овом [...]“ (Есхил 1974, 31–32) Очигледно је да не може да проговори, није више питање његовог избора већ немогућности изрицања. На почетку трећег чина Прометејево ћутање је наведено у дидаскалијама „Мало ћути, а потом се прене“ (Есхил 1974, 45) да би природу и разлог свог ћутања објаснио сам:

Не држите од сујете ил пркоса
да ћутим но ми жалост срце подгриза
што себе видим ја овако смрвљена.
Па ипак, свима новим боговима тим
ко други све те части подели но ја?
Ал о том ћутим. Не волим да говорим
што знате. [...]
(Есхил 1974, 45)

Најексплицитнији пример Прометејевог ћутања је изазвала сама његова појава, пред сопственом судбином и сликом окованог, распетог титана нема могућност да говори. Прометеја не спречава да говори судбина која је непромењива већ слика која дочекује оне који му прилазе, чиме се одражава његова титанске бесмртничка природа. Он занемри при помисли како изгледа онима који му прилазе, о чему Ија проговара када га угледа окованог.

Погрешка и казна

Мит о Прометеју разоткрива „вечит сукоб између слободе и неминовности, између титанских тежњи горде личности и гвоздених окова“ (Кохан 1971: 180). Овај сукоб је вишеструко наглашен и у односи Ије⁶ и Прометеја. Прометеј је одраз разума и све време је прикован за стену без могућности скоријег ослобођења, а Ија је одраз телесности и вечно осуђена на лутање и немир без наговештаја скоријег смираја. Ија је због Зевсове наклоности протерана из родитељског дома и осуђена на лутање, да би због Хериног гнева трпела муке:

⁶ У Есхиловој трагедији *Оковани Прометеј* нема одступања од мита о Ији, она сама изговара читаву митску причу. По миту Ија је сањала и поверила се оцу коме је проречено да ће му Зевс уништити дом, ако не отера кћер, што он и чини. Ија се преображава у краву (или је преображава Зевс како би је сакрио од Хере), али бива прогањана Агром кога Зевс убија посредством Хермеса, мада након ослобођења од Арга Ија бива прогањана обадам (*Речник грчке и римске митологије* 1987, 165).

И одмах ми се лик и ум извратише,
те рогата – што видите – оштроустим
бодена обадам у скоку махнитом
све трчах према Керхни, питком извору,
и врелу Лерни; за мноштане срљати
говедар, пород Земљин, Арг плаховити
и сваки траг ми вреба густим очима.
(Есхил 1974, 54)

Ија нема могућност да не страда, не може да се уклони од Зевсове жеље, а не може да се спасе од Хериног гнева, њен положај је неминовно страдање. У трагедију је њен лик уведен као представа положаја човека наспрам божанских жеља, што изазива тужбалицу и молбе хора Океанида. Не треба занемарити чињеницу да је Ијина погрешка за разлику од Прометејеве била неминовна, она није имала избора, док Прометеј јесте.

Прометејева казна је у симболичној кореспонденцији са његовим сагрешењем. Како Вернан (2002, 54) наводи:

Хтео је смртницима да подари месо, нарочито цигерицу, која представља посебан комад жртвоване животиње, јер се из тог органа може читати да ли су богови жртву примили. Са своје стране, Прометеј постаје, због своје цигерице, омиљена храна Зевсовог орла. Тај орао је симбол божанског грома, он је ватроноша Зевса громовника. На неки начин, ватра коју је украо Титан вратила се његовој цигерици како би се њоме увек изнова гостила.

Та Прометејева љубав према човеку је примарни разлог сагрешења пред Зевсом, чак и оног сагрешења које није обухваћено Есхиловом трагедијом. Зевсова казна за непослушност и пркос је симболична, али и сурова. Не можемо занемарити чињеницу да Прометеј бива првенствено кажњен јер не жели да проговори о будућности, не жели да изрекне које дете и из ког брака ће бити син узурпатор оца тиранина. Први пут Прометеј у дијалогу са хором наводи последњи сегмент његове осуде:

Да, заиста мене, мада ми уде
страховито гвожђе распиње сада,
господар блажених требаће још
да нову му тајну откријем ону
што носи му изгуб жезла и власти.
(Есхил 1974, 34)

Други пут у дијалогу са Ијом:

ИЈА

Зар може икад Див да падне с престола?

[...]

ИЈА

Па ко ће њему царско жезло отети?

ПРОМЕТЕЈ

Сам себи својим намерама сујетним.

ИЈА

А како? Кажу ако реч ти не уди!

ПРОМЕТЕЈ

Узеће жену, али ће се кајати.

(Есхил 1974, 57)

И коначно у дијалогу са Хермесом где Прометеју бива упућено конкретно питање:

ХЕРМО

Мој отац позива те да му кажеш брак

Са ког ће – то се хвалиш – власт изгубити.

ПРОМЕТЕЈ

[...] Далеко сам од свега тога. А ти

Одбрзај натраг путем којим долете!

Та ништа што ме питаш нећеш дознати!

(Есхил 1974, 65)

Троструко одбијање да изрекне будућност коју само он види Прометеја сурвава у Тартар уз муње и громове и Зевсову срцбу. Орао и окивање су казна коју је Прометеј могао да избегне откривањем будућег сина узурпатора, али његово коначно бунтовничко одбијање покоравња Зевсу и поштовања његових захтева бива кажњено изгнанством у део света који је супротан божанском Олимпу. Прометеј бива кажњен не само орлом и вечним боловима, већ и немогућношћу да види светлост и човека.

Закључак

Есхил у трагедији *Оковани Прометеј* не одступа од општеприхваћених митова, користи превасходно сегменте, што је свакако вид трансформације, али не и деградација митске приче. Радњу своје трагедије формира на митском предлошку, али незанемарујући специфичност карактера

главног лица и наравно сукоб противника на коме инсистира. Есхил у поменутој трагедији не остаје доследан у приказивању богова, а нарочито Зевса, као идеализованих бића, већ је очигледан наговештај оног еурипидовског божанства са људским манама и жељама. Таквим поступком одступа од свог устаљеног представљања богова у трагедијама. Лица Есхилевих трагедија су у кореспонденцији са Аристотеловим захтевима, то су обавезно посебни карактери, какав је свакако бунтовни титан Прометеј и његова пратња, хор Океанида. Једноставност трагичке радње се надомешћује експресивношћу и речитошћу лица. Мада лица трагедије морају говорити, Есхилови ликови се неретко карактеришу ћутањем. У Окованом Прометеју заћути чак и главно лице и то у више наврата, са напоменом да свако ћутање у Есхиловом дискурсу има специфичну природу и функцију. Ћутање не нарушава претходно формиран митски карактера бунтовника, већ га надомешћује у одређеном смислу.

Есхил у *Окованом Прометеју* одступа од појединих принципа свог стваралаштва, али у многим остаје доследан себи, што се посебно односи на проговарање о одређеним моралним и религијским идејама. Кроз хорске реплике видни су колективни ставови који представљају велике истинитосне тврдње у спречи са митолошким уверењима. Такви искази хора су увек изазвани дијалозима и судбинама других лица, што не умањује значај хора. Есхилова трагедија је са хорским партицијама успевала да остави јединствену поуку засновану на традиционалним нормама, али са освртом на истинитост и делотворност.

Извори

Есхил 1974 = Есхил, Оковани Прометеј, у: *Трагедије*, Београд: Просвета.

Литература

Аристотел 1966 = Аристотел, *О песничкој уметности*, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке републике Србије.

Вернан 2002 = Ј. Р. Вернан, *Васељена, богови, људи*, Београд: Б. Кукић; Чачак: Градац.

Ђурић 1962 = М. Ђурић, *Патња и мудрост: студије и огледи о хеленској трагедији*, Титоград: Графички завод.

Ђурић 1996 = М. Ђурић, *Историја хеленске књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Кохан 1974 = П. С. Кохан, *Историја старе грчке књижевности*, Сарајево: Издавачко предузеће „Веселин Маслеша“.

Кот 1974 = Ј. Кот, *Једење богова*, Београд: Нолит.

Лески 1995= А. Лески, *Грчка трагедија*, Нови Сад: Светови.

Падуано 2011 = Г. Падуано, *Античко позориште*, Београд: Слио.

Срејовић и Цермановић Кузмановић 1987 = Д. и А. Срејовић и Цермановић Кузмановић, *Речник грчке и римске митологије*, Београд: Српска књижевна задруга.

Тодоровић 2017 = Ј. Тодоровић, *Дискурс ћутања у Есхиловој трагедији Орестија*, у: *Зборник радова са XI међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност, Тишина* (књига II), Крагујевац: Филум, 249–257.

Фридман 2012 = М. Фридман, *Проблематични побуњеник*, Београд: Службени гласник.

Црепајац 1974 = Љ. Црепајац, *Предговор*, у: *Трагедије*, Београд : Просвета.

Jelena Todorović Vasić
Faculty of Philology and Arts
University of Kragujevac

Aeschylus' dramatic principles in the play *Prometheus Bound*

Abstract: In this paper, we deal with the dramatic principles and characteristics of Aeschylus' creativity in the first tragedy of *Prometheus Bound*, from the former trilogy, with the notion that the other two, *Prometheus Unbound* and *Prometheus the Fire-Bringer* are preserved only in the form of fragments. We will strive towards the disclosure of Aeschylus' attitude toward myth and myth-based tragedy. By analyzing the mythical character, philanthropist Prometheus, we will try to explain the relations between Gods and between the Gods and the people. Speaking about the change of generations of gods we will stress the specific phases in the development of specific dramatic conflicts. By examining the tragedy, we will strive to issue the segments of discourse which confirm the theoretically determined characteristics features of Aeschylus creativity. The aim of the paper is a detailed discourse analysis in which Aeschylus' poetic procedures, attitude towards mythical principles and the process of development and character formation of Prometheus will be determined.

Key words: antique, tragedy, Aeschylus, myth, Prometheus, man.